

Oude Straatnamen en Dialectgeschiedenis

door L. GOEMANS.

Het hoeft wel niet gezegd, dat de dialectologie aan de toponymie kostbare diensten kan bewijzen door het ophelderen van de phonetische feiten, en, op grond van de betrouwbaarheid met de plaatselijke taal en haar verleden, door het verklaren van oude plaatsnamen.

Maar omgekeerd kan de toponymie de kennis, en soms de chronologie (1), van de klankevolutie in taal en dialect te stade komen. Moge deze korte bijdrage dit eens te meer, al is het dan ook op een beperkt gebied, doen blijken.

* * *

Door het van de pers komen van J. CUVELIER's studie *La Formation de la ville de Louvain* (2) werd de aandacht opnieuw gevestigd o. m. op de etymologie van middeleeuwsche toponiemen uit Brabant, inzonderheid uit Leuven. Immers, zonder als taalkundige te willen optreden, heeft de geleerde historicus, in zijn zoo belangrijk als boeiend werk, ofwel nieuwe gissingen geopperd, ofwel gissingen van anderen aangehaald betreffende den oorsprong van plaatsnamen uit het Leuven der middeleeuwen.

Eenige maanden vóór het verschijnen van vermelde studie had ik voorgenomen op den oorsprong van oude Leuvensche straatnamen te wijzen met het oog op een

benaderende chronologie van zekere phonetische feiten. Maar het ontbrak me toen aan tijd om mijn nota's eenigen vorm te geven, en zoo ging een gepaste gelegenheid voorbij.

Wie niet alleen aan taalstatistiek zoekt te doen, doch ook materiaal wenscht te leveren voor de geschiedenis der dialecten, is meestal op schaarsche inlichtingen verwezen. Met bescheiden welke daartoe kunnen helpen is men verre van rijk bedeed. Daarbij komt, dat reeds zeer vroeg in onze archiefstukken een orthographische norm zichtbaar is welke, in de voor ons interessantste gevallen, slechts bij uitzondering toelaat de spelling als een trouwe weerspiegeling van de werkelijk uitgesproken klanken aan te nemen.

Zeer zeker kenden bv. onze Brabantsche tongvallen, van de middeleeuwen af, gemouilleerde consonanten — die consonanten waarvan men allerwaarschijnlijkst in vele gevallen kan zeggen, dat ze van volgende naar voorafgaande vocaal tot „brug” hebben gediend om in deze de palatalisatie te vestigen welke men *i*-umlaut heet (3). Welnu de gemouilleerde consonanten zijn uiterst zelden en dan nog zeer onduidelijk in het geschrift tot vertolking geraakt, omdat de traditioneele spelling daartoe geen teekens bood. Men denke aan de gemouilleerde *n* van *Spaengien*, enz.

Een bron van phonetische inlichtingen — hoe arm dan ook op dat schrale gebied — is de hypercorrectie, waarbij een copiiist, klerk of schrijver den levenden dialectvorm van een woord in een of ander van zijn deelen verkeerdelijk als fout aanziet en naar den voor hem vermoedelijk correcten vorm wijzigt. Wanneer de Leuvenaar WILLEM BOONEN in zijn *Geschiedenis van Leuven* (1593-1594) (4) o. a. de woorden *gilde* en *beklimmen* als *gulde* en *beklummen* schrijft, dan betrappen wij een hypercorrector op het feit : hij weet, dat zijn dialect de *u* van de als normaal opge-

vatte taal delabialiseert en hij wil aan een fout ontsnappen, al schrijft hij dan ook zonder kikken den naam af van een huis te Leuven dat heette *In Rypelmonde* (nl. Rupelmonde).

Wanneer J. B. HOUSE, de Leuvensche kronijkschrijver, in 1797 vertelt van den „coopdagh van de ornamenten die sij (*de Franschen*) gevonden hebben in de cloosters” en voortgaat : „voor de negen houtte candelaeren van de „capisinen (sic) twee stuyvers ; het was boer van dijck „die den roeper was : sie daer, sijde hij, dat sijn de keugelen „(sic) van de Cappisine (sic)...” dan vergast hij ons, met zijn spelling *eu* iplv. *e*, naast *i* iplv. *u*, op het ondubbelzinnigste voorbeeld van hypercorrectie.

Hypercorrectie is voor ons een „*felix culpa*”.

Zoo ook de verkeerde interpretatie van de beteekenis der woorden, plaatsnamen of andere, doordat copiiist, klerk of schrijver de volkstaal niet kent en een foutieve vertaling van een woord levert, met, letterlijk, een *qui-proquo* te begaan. Een modern, zeer kenschetsend en overbekend geval van dgl. soms vermakelijke vergissingen is het Brusselsch toponiem *Impasse de la Perle d'amour* (Peerlemoerengang) iplv. *Impasse de la Nacre*.

In onze middeleeuwsche steden, waar voor een vreemden klerk de volkstaal soms totaal onbekend was, krijgen we ook van die vertalingen onder oogen die als kwaad kruid in de oude bescheiden hebben voortgewoekerd.

De hr. CUVELIER heeft een typisch voorbeeld van dgl. dwalingen aangehaald en ik stem des te gereedelijker met zijn verklaring er van in daar het geval moest deel uitmaken van mijn tot heden verdaagde lezing.

Al was de grond van zekere plaatsen op het Leuvensch gebied eertijds verhevener dan nu, toch schijnt de bodem der stad zijn hoog en laag betrekkelijk te hebben behouden. Ook in de volkstaal zijn daarvan nog getuigenissen aan te treffen. De voorzetsels *op* en *in* worden niet onverschillig

voor alle plaatsen gebezigd. Men zegt nog immer : *in* de Benedenstraat, *in* de Brusselsche straat, *in* de Dietsche straat, enz., maar *op* de Heversche staat, *op* de Thiensche straat, dewijl deze twee laatste straten, van het centrum der stad uit, hellingen waren en nog zijn. Ziehier nu het geval waarop de hr. CUVELIER heeft gewezen.

Twee straten loopen te Leuven van de Naamsche Poort naar 't centrum. De eene noemt men officieel de Naamsche, dialectisch de Heversche straat. Vroeger droeg ze o. a. den naam *Hoogestraat : *platea superior* in een schepenakte van 1250 (5). Een deel van de andere heet nog in den volksmond Benedenstraat of Schapenstraat. Vroeger (6) noemde men ze *Legestate* (1313) d. i. lage straat, een zeer verspreid toponiem veelvuldig bij DE FLOU voorhanden (7). Maar toen reeds beantwoordde de dialectvorm *leeg* aan twee Dietsche woorden nl. „laag” en „ledig” en de Latijnsche vertalers vonden er niets beters op dan 't met *otii plathea* (1268), *ocialis strata* (1280, 1313), *otium* (1278, 1337, 1340) weer te geven ! En dan krijgt men in de archiefstukken ook het Dietsche *Ledichstrate* (1484) en zelfs *Ledecheitstrate* (1336, 1340, 1343, 1370, 1440, 1460) te lezen, wat bewijst, dat zelfs Dietsche scribae door 't homoniem aan het doelen gingen (8). Men zal het dan aan VAN EVEN wel kwijt schelden de Fr. vertaling „rue vide” te hebben als gerechtigd aangenomen iplv. „rue basse”.

Ik ga hier dus met CUVELIER's etymologie akkoord. Of 't dubbelzinnige *leeg in het dialect zich, toen als heden, onder den vorm *li^x* voordeed, blijft een vraag. Door *d*-syncope was in *ledig* wsch. een dalende diphthong ontstaan, maar het is niet uit te maken of reeds *i* < *e* een voldongen proces was.

* * *

Dezelfde verwarring greep plaats voor een ander oud-

Leuvensch toponiem dat in de teksten een verschalkenden vorm vertoont : *Domledigheid* (1264), *Dumledecheit* (1278). *Dommeledecheit* (1310, 1326). De vertalers hebben de gelegenheid niet gemist om in de fuik te loopen. Het werd *stultum otium* (1256). En tot VAN EVEN toe heet het „vide inutile” (9).

We hebben in deze vormen te doen met het geapocopeerd lidwoord *d'* en een substantief uit het bijwoord *ommeleeg, *omleeg, in den zin van Kiliaen's *omleegh* (deorsum). Zooals *leegheid* d. i. laagte uit *leeg* (laag), zoo was *omleegheid uit *omleeg gevormd, met de beteekenis van *locus inferior*. Men vergelijkte met dit toponiem den naam van een stuk land te Thourout „den omhooge” door DE FLOU opgeteekend, waar een *domhooge zou verschenen zijn, ware het onuitgedrukt znw. van het vrouw. geslacht geweest.

* * *

Het oude *Doppendorpstrate* (1301, 1305), d. i. de naam van de huidige Diestsche straat, gaf geen aanleiding tot eenige vertaling. 't Scheen wellicht al te ingewikkeld. Men treft daarnaast vormen zonder lidwoord aan als *Oppendorpstraet*, *Oppendorpstrata* (1259, 1270).

Oppendorp was op zichzelf een toponiem, met een anderen vorm *Oppenthorp* (van 1125 af). Het eerste Leuvensch gebied is nl. met dorpen, enz. aangegroeid, zooals de hr. CUVELIER zeer duidelijk heeft aangetoond.

Het dorp zonder bepaalden naam waarvan hier sprake lag op een min of meer verheven vlakte buiten de oudste vesting der stad. De bewoners van Leuven moeten die vlakte „op-den-dorpe” hebben genoemd, in welke samenstelling de enclitische *d* licht verdwijnen kon. Die *d*, zooals men weet, is, met gansch het lidwoord, in dezelfde omstandigheden verdwenen in veelgebruikte uitdrukkingen

onzer dialecten als : op zolder, op straat, op tafel, enz. door het normaal Nederlandsch overgenomen (10).

* * *

Op de *Oppendorpstraet* gaf uit de *Bakeleynstrata* (1305) d. i. de huidige „Weezenstraat” leidende naar de *Bakeleinen* (1370), in de *Bakeleyn* (1458) d. i. de huidige „Aardappelmarkt”. Uit den mond van oude Leuvenaars kan men nog hooren : *də Bakəla:n* of *də Bake(ə)la:nə*, dat een meervoud zijn zal. VAN EVEN vertaalt het door „petit ruisseau” en schrijft het „Bachelein” ter wille van zijn etymologie, want voor hem is het Hgd. „Bächlein” ! Een Lv. *bak iplv. *beek* is natuurlijk niet denkbaar ; en *-lein* of *-leyn* evenmin in den zin van het diminutief-suffix. Anderzijds komt het voor, wanneer men den Lv. vorm ontleedt, dat de interconsonantische ə aan de svarabhakti haar ontstaan heeft te danken. Waarschijnlijk is dat ook het geval in de oude spellingen van het woord. Gerekte *a* in open lettergr. is nl. Lv. *u*.

In ieder geval komt een Lv. *la:n* met *lein* overeen, zooals *kla:n* < *klein*, *pla:n* < *plein*.

Back, *backe*, *baecke*, treffen wij bij Kiliaen en vroeger in den zin van „porcus”, dat een minder dichterlijke, maar beter gevestigde verklaring oplevert met het bij Kiliaen opgeteekende *lein* = *sepimentum*. Lange jaren geleden trof men op de hooger vermelde plaats een omheining met arduinen stijlen en ijzeren leuning (11). Op het verband tusschen *porcorum sepimenta* en deze omheining, wil ik niet aandringen, omdat dit verband in ieder geval van geen rechtstreekschen aard schijnt te zijn ; maar dat de zwijnen oudtijds in perken werden ingesloten lijdt geen twijfel (12). De *Bak(ə)la:ne* bevonden zich onmiddellijk buiten de eerste vesting der stad.

* * *

Wanneer wij nu van *Oppendorp* buiten die eerste vesting onze stappen oostwaarts richten, dan komen wij in de Ravenstraat, waarvan VAN EVEN beweert, dat de naam is „une corruption de Ruwe-straat ou rue Raboteuse”. De naam dier straat wordt meermaals in het Lv. archief aangetroffen, doorgaans onder den vorm *Raustrate* (1362, 1395, 1435, 1440, 1450, 1458, 1465, 1475, 1476, enz.) of *Rauenstrate* (1386). Op een Lv. Rentenrol uit het jaar 1388, in mijn bezit, lees ik : „die rauēstrate” en „op dē hoernec vā der rauēstraten”. Maar, zoo wij Van Even's transcripties hier betrouwen : *Raustrate* (1370, 1386, 1392), *Rauwestrate* (1399), *Rauwenstrate* (1334).

„Ruw”, „rouw”, „rauw” zijn in de toponymie niet onbekend, al is het niet uit te maken, dat de beteekenis er van met die van Fr. „raboteux”, „rocailleux” overeenstemt. Principieele bezwaren van taalkundigen aard laten ons echter niet toe VAN EVEN in zijn etymologische verklaring te volgen.

Twee feiten staan vast :

1° aan Ndl. lange *a* beantwoordt nu Lv. lange *u* (d. i. *oe*) : bv. Ndl. slaaf Lv. *slu:f*, Ndl. raaf Lv. *ru:f*, enz.

2° aan Ndl. *u*(we), *ou*(we), *au*(we) beantwoordt Lv. *a:(və)*. bv. Ndl. nu, Lv. *na* : ; Ndl. mouw, Lv. *ma* : ; Ndl. ru(we), rou(we), rau(we), Lv. *ra:(və)*.

Nu, om fonetisch tot verwarring te kunnen aanleiding geven, moeten twee woorden dezelfde klanken vertoonen. Dat vermoedt dan ook VAN EVEN : de vorm *ra:ve* zou op een zeker tijdstip in de geschiedenis van het Lv. dialect tevens de beteekenis van Fr. „corbeau” en die van Fr. „rocailleux” hebben gehad. Maar die hypothese mist allen grond. Nooit hebben de vormen *ra:və* (raaf) en *ra:və* (ruwe) in de Lv. volkstaal naast elkaar bestaan. Ze zouden in dit geval te zamen door labialisatie zijn aangetast geworden en beide door lange *o* tot lange *u* zijn

geëvolueerd. Dat was inderdaad het lot van lange *a*, uit oorspronkelijk lange of gerekte *a* afkomstig : aan Ndl. blaas beantwoordt Lv. *blu:s* < **blo:s*, aan Ndl. maken Lv. *mu:kə* < **mo:kə*.

Maar *al* de Lv. vormen beantwoordend aan Ndl: u(we), au(we), au(we) worden nog als *a:(və)* uitgesproken, ook „ruwe” als *ra:və*.

De Lv. Ravenstraat ontleent wel haar naam aan het dier, al was het wsch. onrechtstreeks, door dien van een woonhuis of een taveerne. Van volksetymologie dus geen spoor.

De lezer vergeve mij op deze bijzonderheden te zijn ingegaan, maar 't gold m. i. een phonetisch vraagstuk van min of meer algemeenen aard.

* * *

Een gemakelijk volksetymon treffen wij wel aan in den ouden volksnaam van een der talrijke Lv. colleges. In het Latijn werd dit *Collegium alticollense* geheeten, omdat het zich verheft op het hoogste gedeelte derzelfde Naamsche straat waarover vroeger sprake. In het Lv. hoorde ik zeer vaak *den (h)oogen (h)emel* noemen wat nu algemeen *den athenee* heet. Het Koninklijk Atheneum is er sedert 1881 gevestigd.

Hooge hemel is klaarblijkelijk naar *hooge heuvel* vormd.

„Heuvel” is nl. te Leuven niet meer bekend. Men gebruikt er het woord „berg” voor de minste hellingen.

In vroeger eeuwen bestond er nochtans een *Heuvelstraat*, nu *Collegenberg* genoemd.

Het woord komt in dien vorm voor in teksten van 1276 en 1364, maar later ook onder den vorm *Hevelstrate* („huus in die Hevelstrate” 1370 ; „domus cum vinea sita

in Hevelstrata", 1446), waar de delabialiseering van *eu* zichtbaar wordt (13).

Wanneer nu, na 't verdwijnen van heuvel = **é:vəl* uit de gewone volkstaal, de naam van het College overbleef zonder eenigen verstaanbaren zin te geven, werkte de neiging tot aansluiten bij een bekend woord : hemel = *é:məl*, en men sprak van „een professor van den (H)oogen (H)emel", van „een leerling uit den (H)oogen (H)emel", enz.

* * *

Hier eindigt die eerste proef van „phonetisch" toerisme door de Lv. straten, waarbij ik verhoop, dat de lezer zich niet al te erg zal hebben vermoeid.

NOTA'S.

(1) Die term is, 't spreekt wel van zelf, met de noodige relativiteit op te vatten. Een gedagteekende chronologie van een phonetische evolutie ! Die woorden vloeken met elkaar. KARIN RINGENSON geeft daaromtrent in haar *Etude sur la palatalisation de K devant une voyelle antérieure en français* (Paris, Champion, 1922) een rake opmerking ten beste : „Lorsqu'il s'agit des patois, zegt de schrijfster, il existe une question difficile entre toutes : la chronologie, et notamment la chronologie des changements d'ordre phonétique. La rareté des documents écrits en patois ainsi que l'incertitude et la variabilité de leurs graphies rendent les recherches chronologiques sur ce domaine particulièrement difficiles et, généralement, peu fructueuses. Fixer les débuts d'une transformation phonétique ... établir à quelle époque l'évolution a dû se trouver à telle ou telle étape — c'est là chose presque impossible, surtout lorsqu'on se rend compte du fait que la reproduction graphique des changements de la langue parlée se trouve toujours considérablement en arrière de la réalité".

(2) Bruxelles, Hayez, 1935.

(3) Zie *Lewenesehe Bijdragen* (1897) IIe jg., blz. 56. Aanm. 11, waar ik schreef : „*a, t, l, n + t, s, j* brengen voorafgaande *ō < ā* ... „tot *ō* in plaats van *o* ... De mouilleering van de medeklinkers „zal op de voorafgaande klinkers overgegaan zijn en hare eigenaardige kleur aan *ō* hebben gegeven : Ze ging daarna in de meeste „gevallen te loor." En blz. 267, *ibid.* : „Al die feiten laten ons toe „aan te nemen dat de mouilleering eens als organische wet in „'t Lv. heeft geheerscht en dat de vermelde wijziging van *o* in *ō* ...

„bepaald een overgang der vroegere mouilleering op de voorgaande „vocaal is ...”.

Dat dit proces nu bijna algemeen wordt aangenomen om den *i*-umlaut te verklaren heeft me dan ook niet verwonderd.

(4) Door Edw. van Even in 1880 uitgegeven.

(5) H. VANDER LINDEN, *Analyse de documents relatifs à l'histoire de Louvain*, p. 6; CUVELIER, *op. cit.*, p. 39.

(6) De vormen uit archiefteksten zijn meestal ontleend aan CUVELIER, *op. cit.*, aan H. VANDER LINDEN, *op. cit.* of aan EDW. VAN EVEN's *Louvain dans le Passé et dans le Présent*.

(7) *Woordenboek der Toponymie*.

(8) 't Laatste woord kan aan dialect *leegheid* beantwoorden dat bij VERDAM in den zin van „laagte” voorkomt.

(9) Bij de Dietsche straat, die nog immer lager ligt dan Statiestraat en Thiensche straat.

(10) Cfr. *Leuvensche Bijdragen*, 1897, jg. II, nr. 49. Het zou me te ver leiden op den vorm van die *d* in te gaan. Toch moet ik hierbij voegen, dat het behoud van de *p* in *Oppendorp* een daarop volgende stemlooze dentaal postuleert, wel te verstaan naar de regels van den huidige dial. sandhi.

(11) Ze is sedert naar den oever van de Leuvensche vaart verhuisd.

(12) Cfr. bv. FL. PRIMS, *Geschiedenis van Borgerhout*, p. 9.

(13) De ontrondingstendenz zal dan ten minste van de XIVe eeuw in 't Lv. dialect dagteekenen. In een Lv. tekst van 1431 treft men het woord *mischadellenwijn* aan, waar de ontronding ook duidelijk blijkt. Men lette nog op de hooger aangehaalde teksten van W. BOONEN en J. B. HOUSE.